ISSN 1822-2617 (spausdintas)
ISSN 2335-8734 (internetinis)
KAUNO ISTORIJOS METRAŠTIS 2015/15

Odeta GRIGONIENĖ
Kauno miesto muziejus

Istorinė ekspozicija „Kaunas prieš srovę ir pasroviui“

2015 metus Kauno miesto muziejus (toliau – KMM) pasitiko atsinaujinęs – sausio 15 d. buvo atidaryta miesto istorijos ekspozicija „Kaunas: prieš srovę ir pasroviui“.

Kūrybinė komanda[1] išsikėlė tikslą – patraukliai ir šiuolaikiškai pristatyti Kauno miesto istoriją nuo seniausių laikų iki pirmos sovietinės okupacijos (su galimybe praplėsti ekspoziciją[2]), panaudojant kiek įmanoma daugiau KMM fonduose saugomų eksponatų ir sudarant sąlygas ekspozicijos erdvėje rengti įvairaus pobūdžio edukacinius užsiėmimus. Atspirties tašku tapo *miesto* sąvoka.

Miestas – tai, visų pirma, aiškiai apibrėžta, tankiai urbanizuota teritorija su gyventojais, lemiančiais civilizacinius procesus, pramonės, kultūros augimą, inovacijų plėtrą. Neatsitiktinai trijose ekspozicijos salėse atkurti tam tikri klestinčio miesto epizodai: **„Kaunas – upių uostas“** (XV–XVII a.), **„Kaunas – karinė tvirtovė“** (XIX II p. – XX a. pr.), **„Kaunas – mažasis Paryžius“** (XX a. 2–4 dešimtmečiuose); akcentuojama teritorinė miesto kaita; gyventojų kasdienybė ir aiškiai matoma jų veikla mieste; o taip pat istorinėje Kauno terpėje susiformavę tam tikri objektai, reiškiniai, asmenybės, kuriuos šiandien išskiriame kaip šio miesto savitumą nusakančius simbolius.

„Kaunas – upių uostas“ – tai judrus, nuolat rytų kryptimi besiplečiantis, klestintis prekybos ir amatų miestas. Apie tai ekspozicijoje pasakoja

[1] Ekspozicijos kuratorė Odeta Grigonienė, Kauno istorijos skyriaus muziejininkės: Inga Puidokienė, Rugilė Sakalauskienė, dr. Kristina Vaitkevičienė, Eglė Jesulaitytė; dizainerės Aistė Levickytė ir Agnietė Janušaitė-Vitkūnienė bei dailininkė Asta Butėnienė.

[2] Dr. Kristinos Vaitkevičienės kuruojamas ekspozicijos tęsinys „Laisvės laukiantis Kaunas“ muziejaus lankytojams pristatytas liepos pabaigoje.

ikonografinė medžiaga, XVII a. pr. Tomo Makovskio graviūros ir 1680 m. Andriejaus Romanovskio tapyto paveikslo[3] fragmento kopijos, kuriose užfiksuota Nemune ir Neryje besibūriuojantys prekybiniai upiniai laivai ir valtelės. Lankytojui pateikta vytinės, škutos, sielio grafiniai brėžiniai ir specifikacijos[4], upeivių terminai. Ekspozicijos kūrėjai salėje įterpė gyvąjį kampelį: vytinėn pakrautas vaškas, statinės su grūdais ir derva, karališkuoju anspaudu paženklinti rąstai – pagrindinės eksporto prekės, rodos, tuoj pajudės į vakarus, o iš ten plūstels Baltijos jūros prekybinių miestų pirkliai. Akylas lankytojas netruks pastebėti žemėlapyje išryškintas senojo Kauno gatveles (Vokiečių kampas, Muitinės skersgatvis), aptiks vokiškos kilmės kauniečių asmenvardžius, minimus miesto valdžios (burmistro, magistrato, vaito, suolininkų teismo) dokumentuose, įsitikins, kad XV–XVII a. Kauno gyventojai palaikė glaudžius ryšius su vokiečių pirklių bendruomene.

Salėje **„Kaunas – karinė tvirtovė“** juntama Kauno, 1943 m. tapusio gubernijos centru, didybė. 1847 m. vasario 21 d. caro Nikolajaus I patvirtintas Kauno miesto plėtros planas, 1861–1862 m. pro Kauną tiesiamo geležinkelio Sankt Peterburgas–Varšuva ir apie stoties rajoną atidarytų daugiausia sunkiąją pramonę vysčiusių įmonių fotofiksacijos, detalus miesto sodo projektas, spalvinga miesto teatro istorija, Nikolajaus prospekto pradžioje iškilęs Šv. Petro ir Povilo soboras, galiausiai, fotovaizdai, menantys Kauno fortų ir karinių administracinių pastatų statybas XIX–XX a. sandūroje diktuoja plačius carinės valdžios užmojus mieste. Emblema „Kaunas – karinė tvirtovė“ netruko įsilieti į atitinkamo rango kauniečių kasdienybę, tad dr. K. Vaitkevičienės pastangomis salėje įrengtas jaukus karininko šeimos kampelis. Eklektiški istorizmo stiliaus baldai, masyvus pastatomas laikrodis, šeimos nuotraukos, grafinas, puoštas stirnos rageliu, pasiskolinti iš Nacionalinio Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejaus, bei žavios smulkmenos: varinės uniforminės sagos su dvigalviu ereliu, papirosinė su baltakarčio žirgo galva iš KMM fondų pristabdo dažną ekspozicijos lankytoją.

„Kaunas – mažasis Paryžius“. Laikinosios sostinės vaidmuo, patikėtas Kaunui Vilniaus okupacijos metais (1919–1939 m.), tapo jo vystymosi ir klestėjimo priežastimi. Jau per pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį, vadovaujant burmistrui Jonui Vileišiui, Kaunas sutvarkytas taip, kad dažno atvykėlio pagrįstai buvo vadinamas „Mažuoju Paryžiumi“. Gyventojų skaičius, ypač sumažėjęs prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, kilstelėjo 8,6 karto, t. y. nuo 18 tūkst. 1918 m. iki 154 tūkst. 1939 m. O miesto teritorija, 1919 m. prijungus Vilijampolę, Aleksotą, Žemuosius Šančius bei 1931 m. – Aukštąją Panemunę, išaugo 7 kartus. Besiplečiančio miesto fone judriausios ir

[3] Paveikslas, kabėjęs Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčioje, Šv. Angelo Sargo altoriuje, kurį globojęs vairininkų (upeivių) cechas. Šiuo metu saugomas bernardinų prie Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios vienuolyne.

[4] Konsultavo upeiviai Aidas Mozūraitis ir Simas Knapkis, braižė dailininkė A. Butėnienė.

lankomiausios miesto gatvės statuso neprarado buvęs Nikolajaus prospektas. 1919 m. vasario 16 d. minint pirmąsias Lietuvos nepriklausomybės metines, jam suteiktas Laisvės alėjos vardas. Pasivaikščioti po stilizuotą XX a. 4 dešimtmečio Laisvės alėją su anuomet veikusiomis paslaugų ir prekybos įmonėmis gali ir ekspozicijos lankytojai. 1937 m. bokso treneriui Antanui Zaborui pasiūtas 3 dalių kostiumas su firmine emblema pasufleruos, jog Laisvės alėjoje Nr. 56 įsikūrusi garsaus Kauno siuvėjo Antano Rimšos siuvykla. Vitrina su puikiu čekišku servizu, elegantiškais deserto įrankiais, lietuviškais rankų darbo stikliniais krepšeliais raguoliams, firminėmis įmonių „Rūta“ ir „Tilka“ saldainių dėžutėmis kvies pažvelgti į brolių Makso ir Leono Konradų kavinės interjerą ir privers šyptelti, nužvelgus Jono Buračo sukurtą šaržą „Kauno ir Paryžiaus kavinių tipai“. Rožės Rinkevičienės parfumerijos ir galanterijos krautuvėje Laisvės alėja Nr. 22 eksponuojama „Florans“ muilų kolekcija. Daugelio jų pakuotes puošia Lietuvoje ir tarptautinėse parodose pelnyti apdovanojimai bei fabriko savininko Marko Potrucho monograma „MP“. Kitas ne mažiau įdomias galanterijos prekes lankytojui teks identifikuoti pačiam ir susieti jas su greta esančiomis etiketėmis. Papildomų žinių apie tarpukariu išpopuliarėjusius segtukus vyriškoms kojinėms, šiandien nuostabą keliančius įrankius auliniams batams apsiauti galima gauti pasinaudojus išmaniuoju telefonu – kai kuriems eksponatams suteikti QR kodai. Teisingai atlikusiems užduotį žadami prizai: 1926–1928 m. Ilja Jasvoino leisti ir KMM perleisti spalvoti atvirukai su Kauno vaizdais. Juos lankytojas ras greta rekonstruotoje I. Jasvoino fotoprekių ir paslaugų įmonėje „Foto-Radio-Bazar“. Ten taip pat galima apžiūrėti 1937 m. vokišką „Zeiss Ikon“ firmos fotoaparatą „Nettar“, fotokasetes, firminius I. Jasvoino fotografijų užsakymo vokus su įtaigiomis reklamomis, I. Jasvoino klientų (statybos inžinieriaus Antano Novickio ir garsiojo Kauno kirpėjo Juozo Muralio) šeimų fotonegatyvus bei nuotraukas.

Dar vienoje salėje įrengta edukacinė klasė. Dėl vieningo visų keturių salių apipavidalinimo ir temos **„Kauno priešistorė“** parinkimo edukacinė klasė natūraliai tapo ekspozicijos dalimi, kur galima pasimatuoti V a. Nemuno ir Neries santakos gyventojų dėvėtus drabužius, rekonstruotus pagal Kauno apylinkių archeologinius radinius, rasti svarbiausių Kauno miesto datų ir įvykių atitikmenis, Nemuno vingyje, padengtame specialiais, mokyklinei lentai skirtais dažais, mažiausiems lankytojams siūloma nupiešti savo pasirinktą Kauno miesto simbolį. Edukacinėje klasėje nėra originalių eksponatų, o kelios kopijos bei sąmoningai parinktas pasakojimas apie laikotarpį iki Kauno miesto įsikūrimo nesukelia skriaudos ar praradimo jausmo ekspozicijos lankytojams net ir tuo atveju, jei vykstant užsiėmimams edukacinė klasė yra užverta ir nelankoma.

Potyriams sustiprinti salėse **„Kaunas – upių uostas“** bei **„Kaunas – mažasis Paryžius“** parengti garso įrašai. Vienur girdėti vandens tėkmė, ridenamos statinės, prekeivių šūksniai, krovikų pokalbis apie pavogtą Martyno Staškaus karvę, kitur – „Ford“ markės automobilio variklio gausmas, praeivių

žingsniai, juokas, čiaudulys. Akylas klausytojas išgirs minint XV–XVII a. būdingus svorio, tūrio matus: statinė, laštas, pūdas, „smetoninių“ ponių paskaičiavimą, kiek kainuoja išsirengti į balių. Dialogai sudaryti I. Puidokienės ir R. Sakalauskienės kūrybingai perfrazuojant žinutes iš tarpukario spaudos bei LDK senųjų aktų knygų. Atraktyvius ekspozicijos kampelius sėkmingai išnaudojo muziejaus edukatoriai, parengdami naują edukacinę programą mokiniams ir šeimoms „Senasis Kauno uostas“, vedamą XV–XVII a. salėje; laikinosios sostinės garsų fone, A. Rimšos siuvimo artelėje, mielai skrybėles matuojasi ir su veidrodžiu koketuoja „Smetoniškų kursų ponioms ir panelėms“ dalyvės (programa parengta 2013 m.).

Kiekvienoje ekspozijų salėje lankytojas sužinos įdomių istorijų ir pasakojimų apie ypatingus Kauno simbolius: rotušę, miesto sodą ir teatrą, pirmąjį Kauno miesto burmistrą Joną Vileišį ir kt. Ekspozicijos kūrėjai kviečia prisiminti tauro, kaip miesto simbolio, atsiradimą Kauno herbe, išvysti šio ypatingai garbinto, bet maždaug prieš šešis šimtmečius išnykusio gyvūno ragus, kuriuos paskolino Kauno Tado Ivanausko zoologijos muziejus. Abejingų neturėtų palikti ir ryškiausias nepriklausomos Lietuvos simbolis – paminklinė Prisikėlimo bažnyčia. Pirmą kartą muziejuje eksponuojamas preciziškai pagamintas XX a. 4 dešimtmetyje[5] paminklinės Prisikėlimo bažnyčios maketas ir Lietuvos centriniame valstybės archyve rastas vaizdo siužetas, kuriame užfiksuota statybos komiteto pirmininko kunigo Felikso Kapočiaus ir bažnyčios architekto Karolio Reisono pasivaikščiojimas po tautos paminklo statybvietę, o taip pat fotografijų, sklypo plano ir bažnyčios projekto kopijos, kurių originalai saugomi Lietuvos centrinis valstybės archyve, Kauno arkivyskupijos kurijos archyve ir KMM fonduose.

Daugelis miesto simbolių pateikti neįprasta forma, kurios pasirinkimą lėmė santykinai mažas juos atspindinčių daiktinių eksponatų kiekis, lyginant su KMM fonduose turima plokščiąja medžiaga: dokumentais, fotografijomis, spaudiniais. Antra vertus, ekspozicijos kūrėjai siekė sukurti intrigą, kuri skatintų lankytoją pasidomėti ryškiausių miesto simbolių istorija. Juk mažai kam žinoma, ypač sunkiai įsivaizduojama Kauno svečiams, jog kadaise šalia Kauno pilies, Nemuno ir Neries santakoje, buvusi sala (ją fiksuoja XVIII, XIX a. dokumentai). Spėjama, ten stovėjusi dar viena pilis – 1384 m. Vokiečių ordino statytas „Marienverderis“. Retas beprisimena, kad Atgimimo laikotarpiu būta minčių paminklą „Lietuvos galybės kūrėjui“, skirtą Vytautui Didžiajam, atstatyti senojoje miesto turgavietėje – Šv. Gertrūdos ir Gimnazijos gatvių kampe. Tuomet surengta savotiška viešosios nuomonės apklausa, per kurią beveik realaus dydžio medinis paminklo maketas buvo statomas vienoje ar kitoje Kauno vietoje, kol galiausiai apsispręsta jį statyti greta miesto savivaldybės pastato. Taigi sukurtos specialios vitrinos-knygos. Pervertus knygą lankytojo laukia

[5] Maketas datuojamas remiantis pirminiais istoriniais tyrimais ir cheminio tyrimo išvadomis.

staigmena – daiktinis eksponatas. Teliks išsiaiškinti, ką slepia kitos simbolių knygos puslapiai.

Pasmalsauti galima apsilankius Valančiaus g. 6. Ekspozicijos kūrėjai tikisi, kad stabtelėjimas prie laiko upės – Nemuno – ir pažintis su klestinčiu Kaunu bus maloni ir neįpareigojanti, juk keliauti galima ir pasroviui, t. y. Nemuno ir Neries tėkmės kryptimi, nuo Kauno kaip laikinosios sostinės istorijos iki seniausiųjų laikų, ir prieš srovę, bet pagal įprastą chronologinę seką – nuo seniausiųjų laikų iki pirmosios Lietuvos Respublikos.